

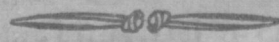
محي الدين قريمانلى
خواجہ عبد البديع

آنا تىلى دەرسلەرى

۲۸
۲۲۲
۲۰۳

دەرۇست بازۇ قاعدەلەرى. تىكشۈرۈمەم كۈنۈگۈ اۈچۈن مئالەم. اۈنكەن
دەرسلەرنى ياكار تو مەم انشاغا حاضرلك اۈچۈن مسالەم.

۱۹۱۹ نچى يىلنىڭ يېشىنچى آپرىلنىدە ۴۱۷۷ نچى نومبر استفسار
بويىنچا بو كىتاب قازان ولايتى معارف شەمەسى طرفىدىن قارالغاننىڭ
سۆڭىدىدا بىرنچى باسقۇچ اش مکتىبلەرىنىڭ بىرنچى يىلىدا اوقىتىرغا ياراقلى
تابىلپ باسلوونى نامر ايتىلدى.

ناشرى
قۇرۇلتاي شىركىتى
قازاندا
B. M. M.
Kazan
Es. No.
Fizmat

صوبىسى

۲۰۳
281

КАЗАНЬ
Электро-типография *МИЛЛЯТ.
1919 г.

بو درسلىكلەرنى تۈزۈگەندە بىز بېكىرەك ايكنى اساسنى كۆزەتدك (1) بالالارغا يازما ھەم سۆيلىمە (شقاھى) تىلنى دۇرۇست بىلو اۇچۇن ايلك كېرەكلى بولغان آواز قانۇنلارندان (تىلنىق فانىتىكەسى) ھەم صرف- نحو ماتېرىيالندان معلومات بېرو. (2) بالالارنى بو آواز قانۇنلارن ھەم صرف- نحو ماتېرىيالنى باشدا بارى على رەوشدە آكلاب بىلۈگە كۈنىكىدرو، سوگرا يوغارى كۆتەرلىگەن ساين تدرىجى صورتدە ترتيب وقاعدە آستېنا قويا بارو. شولاي ايتب، بالالار بو درسلىكلەرنى منتظم اوقب تمام ايتكەندە تىلنىق آواز قانۇنلارندان ھەم صرف- نحو قاعدەلەرنى تولى بۇتۇن معلومات آلاچانلار، روح وطبىئەتنە تۇشۇنۇب تىلدەن تەم و لذت تاباچاقلار. بو درسلىكلەردە بالالارغا آلدن خەزىلەنىگەن قاعدە ونتىجەلەر بېرلردى. بەلكى على اشلەر ويولغا تۇشۇرە تۇرغان سۇاللەر بوينچا شول قاعدە ونتىجەلەرنى بالالارنىق اوزلەرنىدىن اويلاپ چىقارتو يولندا اشلەندى. درسلىكلەردە كېتىرلىگەن قاعدە ونتىجەلەرنى بالالارغا يادلاتۇنك بىرە كېرەكلى يوق. تىل اوقۇتۇدان مقصد بالاغا قاعدەلەر يادلاتو، صرف- نحو اصطلاحلارن بىلدۈرو تۈكل، بەلكى تىلنىق روحن، نېگىزىن بالالارنىق كۈكلەرنىق اورناشدېرو. مۇكا اېرىشۇ ايسە بارى على يول بىلەن كىتە مېكىندر.

تجربەوى پېداگوگىكە و علم الروحنىق سوگى قىلەكلەرنىق قاراغاندە يازما تىلنىق اۇيرەتۈدە كۈرۈ، تىل بىلەن قول حرىكىنى ھەم اىشتۇ تۇيغۇلارنى ايلك زور عامللەر. شونىق اۇچۇن بو درسلىكلەردە بىرنىچى اورق كوچرتب يازدېروغا بېرلدى. لىكىن قۇرۇ كوچىرتب يازو، گل بىر تۇرلۇك بولوب، بالالارنى درسەن تويدېرو ھەم تىلنىق انشا' واسلوب كۇبۇك تاغن بىك كوب باشقا خصوصىتلەرنى بالالار طرفىندان آكلانمى قالو احتمال. شوگا كورە، كوچىرتب يازار اۇچۇن بېرلىگەن ماتېرىيالنى بالالارنىق دقت واعتبارنى جلب ايتەرلىك ھەم اوزلەرنىدىن اويلاو وايجاد قوئلەرن اشلەتب قاعدە ونتىجەلەر چىقارارلىق ايتب مېكىن قدر اوگفايلى، آچق وعيائى قويارغا تېرىشلىدى.

خط واملا مسالەسىدە ۱۹۱۹ نچى يىل غىنىوارندا پرافىسىرلەر ھەم خط واملا متخصصلارنىق اشتراكى بىلەن بواب اوزغان «خط واملا» كاتىغىر پىنسىپىنى ئىشەندە كۇبۇنك

سۆز باشى.

I

تۇرمۇشنىڭ سوڭىمى ئۆزگەرشلەرنى مەكتەپلەرنىڭ ۋە ئالدىداغىي اوقۇتۇلۇپلاڭدا يېك نىق تاشىر ايتىدى، بو ئۆزگەرشلەر مەكتەپلەرنىڭ بۇتۇنلەي ياكى ئېگىزگە قۇرۇلۇپنا، تورىي ئۆزگە تۇشۇۋىننە ۋە دۇرۇست يولغا سالىنۇپنا سېب بولدى. مەكتەپلەرنىڭ باشقا درسلىر تۇرمۇش آغىمىنا موافق قوبۇلپ بارغان كۆبۇك، خەزىگە قدر اۆكى بالا اورنىندا چىتىكە ائىلىپ، قاغۇلپ يۇرتۇلە تۇرغان آنا تىلى درسلىرىدە، ايندى ئۆزىنە تېشىلى بولغان اورنىنى آلدې، پروگراممالاردا آڭا كېلىك اورن بېرىلدى. شولاي ايتىپ، آنا تىلى درسلىرىنى مەكتەپلەرنىڭ روھى - جانى دېيىپ تانلدى. بو حال بىزنىڭ اۆچۇن كۆتۇلەگەن تېرىن اۆزگەرش، عادىتدەن تېشى بۇيۇك قۇۋۋىتىچ.

قەت مۇنىڭ بىلەن اشىن تامام بولدى دېيىپ اويلارغا يارامى چۇنىكى بو درسلىر مەكتىپ پروگراممالارنى كرتىلىق بىلەن كىنە مەلۇب بولغان نىتىجەنى بېرىپ بىقىرە آلمى، آنىڭ اۆچۇن شول درسلىرگە جواب بېرىك درسلىكلەر كېرەك. درسلىكلەر بابىندا ايسە، ئەلنى يېك كېلىك بوشلق سېزىلە، اوقۇتۇچىلار بىز پروگراممالارغا قوبىلغان درسلىرىنى درسلىكلەرنى بولماو سېيلى تېشىلى رەۋىشچە آب بارودا اوكىايسىز حالگە تۇشەلەر. شونىڭ اۆچۇن بىزگە درسلىكلەر خەزىلە و ائىشنى كىرىشىو، بو بابىداغىي بوشلقنى توتىرو تېيش. بو ائىش خەزىرىكى كۆندە نوبىتىدە كى بىرنىچىن وظىفەلەرنىڭ دەردى.

مىننە، بىرنىچىن باسقىچ مەكتەپلەرنىڭ بېشى مىننى اۆچۇن يازغان «آنا تىلى درسلىرى» اسمىدە كى بو درسلىكلەر تىلەمىز اۇستۇنىدە بىر نېچە يىللىق تىجرىبەمىزنىڭ نىتىجەسىدۇر. آنا تىلى درسلىكلەرنى بابىداغىي شول كېلىك بوشلىقتا، كېچىككەنە كىنە بولسا، بىر اورن آلو اۋمىدى بىلەن مىدانغا چىقالار.

نظری رەشتە گەننە اۆنلەشكە، مەر قايىسى اۆزلەرنەنە مناسب مثاللەرگە تطبيق ايتلارگە
 تېيىش. شوڭا كورە، بو درسلىكلەردە مەر قاعدەنىڭ آلدىدا تېكىشىزۇ اۇچۇن مثاللەر
 مەم قاعدە وتەرىف سوڭىدا كۆندىگۇ اۇچۇن مثاللەر يازىلدى. تېكىشىزۇ اۇچۇن
 بولغان مثاللەرنى اوقۇتۇجى ساباق يېرىر آلدىدان اوقۇچىلار بىلەن بىرگە تېكىشىزۇ.
 اۇير-تۇلۇنى مطلوب بولغان قاعدەنى اوقۇچىلارنىڭ اۆزلەرنەنە چىقارتۇرغا كېرەك.
 چۇنىكى آنا تىلى اوقۇتۇجىنىڭ بىرنەچى بۇرچى - اوقۇچىلارنىڭ اۆزلىكلەرنەنە ائىس
 كۆرە آلو قۇلەرنى آرتۇرۇرغا تېرىشۇ. صرف نەقو قاعدەلەرنى اۇستۇنە تەجرىبەلەر
 ياساۋ مەم صىفى ونەقوى نەتىجەلەر چىقارۇنى اوقۇچىلارنىڭ اۆزلەرنەنە ائىشلەتە آلودر.
 بو ائىشلەرنى اوقۇچىلار اۆزلەرنى باشقارسىنلار، اوقۇتۇجى آلارغا بول كۆرسەتۇچى.
 آلارنىڭ اۆزلىكلەرنەنە ائىشان تۇرغان ائىشلەرنى چىك گىنايتۇچى گىنە بولسۇن. ائىشلەنەب
 تمام بولغان قاعدەلەرنى اوقۇچىلارغا تۇتۇرۇ، آلارغا زور جىنايت. درسلىكلەردە.
 يازغان تەرىف وقاعدەلەر درس خەزىلەگەن چاغىدا اوقۇچىلارنىڭ ايسلەرنەنە تۇشۇرۇ
 اۇچۇن گىنە بولب قارغا تېيىش.

صرف نەقوگە ماتېرىيال ايتىب. سۇيەشكەندە بېيگىرەك دە اوقۇچىلار اۆز آرا
 آڭلاشقاندا قوللانۇپلا تۇرغان جىملەلەردەن مەم شول صىفدا اوقۇپلا تۇرغان اوقۇ
 كىتابلارنىداغى مقاله وىكايەلەردە فەيدالانۇرغا مەمكىن، لىكىن مقاله وىكايەلەردەن
 ائىشان جىملەلەرنىڭ صرفى ونەقوى ياقدان تېكىشىزۇلۇنى، آلار اوقۇپ ادبى ياقلارنى
 تمام آڭلاشقان سوڭىداغىنا باشلانۇرغا كېرەك، سۇيەشكەندە اۇچۇرى تۇرغان
 جىملەلەردەن فەيدالانغاندا اوقۇتۇجى سۆز وىجىملەلەرنىڭ ايشىتىلۇ نفاستىنە (آمىك گىنە) دە
 اھمىت يېرىب. اوقۇچىلارغا تىلنىڭ موزىكالىنى بولۇپون اۆز قۇلاقلارنى بىلەن ايشىتىب
 بىلۇلەرنە ياردەم ايتەرگە كېرەك. بۇدە بو كۆنگە قىس صرفى ونەقوى فورمالارنى
 ايسىدە قالدۇرۇلۇپون كورۇ قۇمى. بىلەن گىنە قىساعتلەنەب. ايشىتۇ قۇمىنە بىرە اھمىت
 بېرىلى ايدى. شوڭا كورە، بۇنىڭ خىلقدا آنا تىلنىڭ موزىكالىنى سېزۇ، آڭلاۋ
 قۇمىنى بىك كېم، آنىڭ بىلەن فەيدالانۇ، يوق درجەسىدە، آزدۇر.

آنا تىلنى تۇرۇلۇپ تېكىشىزگەندە اوقۇچىلارنىڭ باشلانۇدا تۇرلۇ سۇاللەر تۇواچاغىدا
 نەمە يوق، اول سۇاللەرگە جواب بېرۇچى اوقۇتۇجى بولۇرغا تېيىش.

دۇرۇست يازۇغا عىبانى اۇيرەنۇ درسنىڭ يىلانى تۇمەندە گىنە بولۇرغا تېيىش
 (۱) قاعدە چىقارتۇ، ياكى دۇرۇست يازۇلۇ بۇرە مەمكىن كۆرسەتۇ اۇچۇن بولغان

طرفندان قبول ايتلگەن بۇتۇن قارارلار، شولار جەلەسەندەن اوك تاوشاي آواز اساس ايتىپ آلندي. تىك كانفيرىنسىيە طرفندان قبول ايتلگەن بىر نىچە علامت، باسما خانەلەردە قۇيۇلۇپ اۆلگۈرمە سىيلى، خەزىرگە كۆپ مەكتەبلەردە غەلىگە قويۇلغان مەجرىلەردىن قىرمانغىلى علامەلەرنى قوللاندى. كىلە چەك باسما لارنىدا، لىتە، شول كانفيرىنسىيە طرفندان قبول ايتلگەن خەزىرلەر بىلەن باسما لارغا قارار. ئانا، بۇ علامەلەردە كانفيرىنسىيە قارار بىرگەن خەزىرلەرگە آرتق چەرق توگىلەر.

ئەلەمزگە كىرگەن غەرىبە سۆزلەر، اوزۇن بىر تىلەك يازۇندا ايكى تۇرلۇ املا بولماسقا تىيىش، نەزىرە سەنە بىك نىق طرفدار بولماق دا، لىكىن كۆپچىلىككە اۆلگۈرۈپ جىتمەون مەم چىتەندىن كىرگەن سۆزلەرنى نىچەك يازۇ تۇرپىنىدا ئەلى بىر قارارغا كىلەرلەك مەزكۇر آلەشونلەك جىتەشماي درجەگە ايرىشەون اعتبارغا آلەپ، بۇ باسما سىنىدا ايسىكچە قالدۇرلدى كۆپچىلىك اۆلگۈرۈپ جىتە ايكەن، ياكە بىر اوتتۇجى اوزۇنى خەزىرلەرگە شونى غەلىگە قويارغا تەلى ايكەن. آلارنى اوزۇ املاز قالىپىنا سالىپ جىبەرۈ آرتق چىتىش اش بولماس دىب اويلىمىز.

IV

بۇ دەرسلىكلەردەن اولگى تەلى اۆچۈن بولغان بىرنىچى مەم ايكىنچى كىتابلاردا خەرف - نەھودەن ايلەك جىككىل مەم ايلەك كىرەككى قاعدەلەرگە كۆرسەتەلىپ، كۆرەك اوزۇن دۇرۇست يازۇ قاعدەلەرنە بىرلەشە، سەقى ونجى قاعدەلەرنى تىيىش رەشىدە تىكشىرۈ اۆچۈنچى اوقۇ تەلى اۆچۈن بولغان اۆچۈنچى كىتابدان باشلانا.

آنا - بابالار بىزدان قالغان قەدرى مىرات، قىمەتلى خەزىنە، ماتور آنا ئەلەمىزنى اۆيرەتۈ احولى مەقنىدا سوز سۆيلەگەندە، آنى بۇتۇن ايتىپ آكلارغا كۆرەك. مۇندا تىلەك ايلەك كىلە مەنەندە بۇرۇلگەنن، ادەبى تىل ياكى خەلق تەلى گەنە آلماينىغا، بىلگىلى بىر تىلەك خەلق آراسىدا يۇرتۇلە، بىر بىرى بىلەن آكلاشقاندا استەمال ايتىلە تۇرغان اۆلۈنلەرنى دە اۆتۈلۈپ قالماسقا تىيىش.

آنا تەلى اۆيرەتۈدەن اۆيد ايتىلگەن نەتىجەگە ايرىشۇ اۆچۈن اوقۇتۇ احولى مەكەن قەدر، تۇرمۇشدا اشكە آشارق رەشىدە غەلى بولارغا تىيىش. تىلەك قاعدەلەرنى اۆيرەتكەندە يالغىز نەزىرات مەم دىلەللەرنى تىكشىرىمى اۆيرەتۈ خەزىرگە قەدر آنانىلى اۆيرەتۈ احوللارنىدا بولغان ايلەك زور يالغىشلاردان مەچ بىر قاعدە، مەچ بىر تەرىف

(۱) ئەيىر ھەم ئەيىر اسمى.

كوچىرب يازارغا.

- بىزنىڭ يۇرت.

|

بىزنىڭ يۇرتىدا قارا - قارشى سالغىغان ايكنى اۋى، بىر كىلەت، لاپاس،
آبزار، تاوق آلاچىغى ھەم قار بازى بار. اۋىمىزنىڭ بىرسى «آق اۋى» بىرسى
«قارا اۋى». ايكنى اۋى آراسىدا سالغن اۋى آلدى بار. آق اۋىدە اوزىمىز
تۇرامىز، قوناقلازىنىدا شونىدا چاقىرامىز. قارا اۋىدە سارق بەرەنلەرى، كەجە
بەتيلەرى ھەم بۇزاوولار تۇرا. آش - صونىدا شونىدا پىشىرەمىز. كىلەتكە
آشلىقلارمىزنى، اۋىلارمىزنى قويامىز. لاپاسدا آرپا، چانا تېرما كۇبۇك نەرسەلەر
تۇرا. آبزاردا ات، سېير، سارق ھەم كەجەلەر ياتا. تاوق آلاچىغىدا تاوقلار،
اۋردەكلەر، قازلار، كۆركەلەر ھەم كوگەرچىنلەر قوناقلىلار. قار بازىدا ايت، ماى،
قاتق، سۇت، قايماق، سۇزمە، ائرمچك كۇبۇك آشاملىقلار ساقلانا.

||

بىز آق اۋىمىزدە بارى جىمى كىشى بولۇپ تۇرامىز: ئەتى، ئەنە، مەن،
آپام مەڭلى بانو، آبيىم تىمىر باى، سىگىم گۇلبىيەكە ھەم انىم توقتامىش. اۋىدە
باش كىشى ئەتىمىز؛ اول بىزنىڭ اۋچۇن ائىلى، مال تابا، بازاردان كۆچتەنەچلەر
آلب قايتا، كىيىم - سالام آلب بېرە. ئەتىمىز اۋى ائىشلەرن قارى، بىزگە آش
ھەزىلى، ايكەمەك پىشىرە، كۆلمەك تىگە، اۋست باشىمىزنى يۇوا، بىزنى پاك -
تازا يۇرتۇرگە تېرىشا. ئەتىمىز بىلەن ئەتىمىز بىزنى بىك سۇيەلەر، ايركەلىلەر:
بىزدە آلارنى بىك ياراتامىز. بۇمۇشلارنى تېگىلىمىز. مەن توغانلارم بىلەن بىك

گراماتىكا ماتىرىيالىن مەكىن قىر ايرىنى و ماتورايتىب تاققاغا يازارغا، شونى اوقوچىلاردان
 بىرگە لەب (خور بىلەن) ياكى آيرىم - آيرىم اوقىتىپ چىقارارغا كىرەك. (ب) سۇاللىرى
 ياردەمى بىلەن اوقوچىلارنىڭ دقت و اعتبارلەرنى دۇرۇست يازونى اويرەتو مطلوب
 بولغان - سۆزلەرگە ياكى آلارنىڭ اۇلۇشلەرنى جەلپ ايتىدىرگە. (ج) درسلىكىدە يازغان
 قاعدەلەرگە تورى كىتىرىپ، اوقوچىلارنىڭ اوزلەرنى قاعدەلەر چىقارتىلارغا. (د)
 اويرەتلىگەن قاعدەنى، ياكى دۇرۇست يازو ماددىسى اوقوچىلاردان ياكى كارتىلارغا مەم
 اوزلەرنى قاعدەگە مىثاللەر تابدۇرارغا. (ه) درسلىكىدە كىتى ھەر قاعدە و تەرىپ سوڭىدا
 كۆنىگۈ اۋچۇن بولغان مىثاللەرنى اوقوچىلارغا ياخشىلاپ تۇشۇندۇرگە، شونى كۆچىرىرگە
 قوشارغا. (و) مەكتىدە ياكى اۋ يەنە يازارغا بىرىلگەن تەرىپات بىلەن رەتدەن شول اوق
 قاعدەلەرگە موافق (تەبىئەئى) املا، سوڭى صىقلارغا ئابا ايرىكلىنى املا يازدۇرارغا.
 (ز) اوقوچىلارنىڭ يازغان بۇتۇن صىف بىلەن تىكىشىرىرگە كىرەك قىسقىسى - آنا تىلى
 اويرەتودەن اۋمىد ايتىلگەن نەتىجەگە ايرىشى اۋچۇن اوقىتو احوالى، مەكىن قىر،
 تۈرۈشدا انىشكە آشراق رەوشدە عملى بولارغا كىرەك. اوقىتوچىغا درسلىكىدە يازغان
 تەرىپ و قاعدەلەرنى يادلاتو، مىثاللەر اۋستۇندە تىكىپ سالدۇرۇ بىلەن كىنە قىناتلەرگە
 يارامى. اوقىغان نەرسەلەرنى اوقوچىلارنىڭ جان آزقۇلارنى، مەنىكىلىك خىزىنەلەرنى بواب
 نەورلىسى. نەھىت، آلار آنا تىللەرنىڭ روج و طىبىئەتتە تۇشۇنۇپ، آندان اۋزەلەرنى
 بەم و لذت آلىنار.

م. قىر باھلى.

ج. عىبدالمدىع.

۲) شول حکايەتدەن قاراب يازارغا:

كىشىلەر: ئەتى، ئەتى، آيا، آيا، سىڭلانى

يورت حيوانلارى:

يۇرت قۇشلارى

۴) كۆڭلەن اويلاپ يازارغا:

ارقو - يازو اۇچۇن نىندى ئەيىرلەر كىرەك؟

رسم تۇشۇرو اۇچۇن نىندى ئەيىرلەر كىرەك؟

كىيىم - سالم نىڭكو اۇچۇن نىندى ئەيىرلەر كىرەك؟

آش پىشۇرو اۇچۇن نىندى ئەيىرلەر كىرەك؟

پىچ ياغۇ اۇچۇن نىندى ئەيىرلەر كىرەك؟

۲. بىرلىك ھەم كۆپلىك

بىزنىڭ يۇرتىدا كىنەت بىر، لاياس بىر، تاوق آلاخىيە بىر، قار بازم بىر.

آرپا بىر، چانا بىر.

بىزنىڭ يۇرتىدا تاوقلار، اوردەكلەر، قازلار، كۆگەرچىنلەر بىرگىچە نوكل

كۆپ.

۲ § قاعدە - بىرگىچە ئەيىرنى آڭلاتقان سوزلەر «بىرلىك» بىرەن آرتق ئەيىر

آڭلاتقان سوزلەر «كۆپلىك» دىيىپ آتالا.

۳ § قاعدە - كۆپلىكلەرنىڭ آخىرىنا قالان سوزلەردە «لار»، «چىگە» سوزلەر،

«لەر» يالغوزلارنى نۇنۇشا: تاوق - تاوقلار، قاز - قازلار، اوردەك - اوردەكلەر كۆپ.

مىساللەر:

۱) «بىزنىڭ يورت» - «كۆپلىك» سۆزىدەن قاراب، بىرىنچى بۆلىكىگە «بىرلىك» دىيىپ

بۆلىكىگە «كۆپلىك» سۆزىدەن چۈشەنچى يازارغا.

بىزنىڭ اوقو - يازو اۇچۇن كىمەكلى ئەيىرلەرنىڭ: بوقچا، كەغەز، قىلمىر،

تائو تۇرام، اوزمىدىن زور طوغانلارنىڭ سۆزلەرن تېڭلىم، كىچى طوغانلارمىدى
- ئۆيەم، ايرىكەلىم.

|||

بىر ۋەقت قارا اۋىدە ئەنەمەم آش پىششۇرپ يۇرگەندە آيەمەم تىمىر باي شايارب
ايكىنى چولمەك، بىر مىسكى، بىر لامپى واتىدى. آش آشارغا اوتپىرغاچ ئەنەمەم
آيىنىڭ شايارب شول ئەيىرلەرنى واتقاننن ايشتىدى دە، آڭا: «سەين مۇندان
آرى آش اۋىندە كۆپ شايارما، يوق ايسە، تاغىن «ئەيىرلەر» واتارسىڭ.ا.
دەيدى.

اندىم توقتاماش ئەتىنىڭ سۆزىن بولپ: «ئەتكەي تىمىر باي آبي، بىت، چولمەك
مىسكى، لامپى واتقان، سەين «ئەيىرلەر» دىسىڭ، اول نىچىك آلاي بولا؟» دىپ
سۇرادى.

ئەتى آڭا: «تىمىر باي واتقان چولمەك، مىسكى، لامپى «ئەيىر» ايتىدى
اول اوڭىلم!

چىنپاياق، چەينىك، تەلىنىكە، تاباق قورچاق، قلم، كىتاب، اورنىق، اۋستەل
اۋى، كىلەت، آمبار كۆيۇك نەرسەلەر باردە «ئەيىر» دىپ آتالالار، دىدى.

۱. § قاعدە - ئەيىرلەرنىڭ اسملەرن - آتلارن بىلدۈرە تۇرغان سۆزلەر

«ئەيىر اسمى» دىپ آتالا: چولمەك، اۋستەل، قورچاق، كىتەپنى كۆيى
مسالەلەر:

(۱) «بىزنىڭ يۇرت، حكايەسىن كۆچۈرپ، ئەيىر اسملەرنىڭ آستىغا بىر سېرىق
- پىزارغا.

(۲) شول حكايەدەن اوتپ، بىر بولكىكە يورتداغى، ايكنچى بولكىكە اۋىدە. كى
اۋچۇنچى بولكىكە كىلەتدەگى، دورتچى بولكىكە لاياسداغى، بىشچى بولكىكە
آبزارداغى، آلتىچى بولكىكە تاۋق آلاچىغىداغى. مەم يىلدىچى بولكىكە - ار
بازىداغى ئەيىرلەرنى چولمەك يازارغا:

توقتامش نىڭ اوينچى آتې، اۋيى، آرباسې، باشىنا كىيە تۇرغان توبە تەيى،
 اۋستۇنە كىيە تۇرغان كىيەلەر ئۇرۇ آلەملەر؛ شوڭار كۆرە، آلار «جانسز
 ئەيەرلەر» دىيىپ آتالا.
 - مسألەر:

- (۱) «بىزنىڭ يۇرت، حكاىەسىندەن قاراب بىر نىچى بۆلىكىگە، جانلى ئەيەرلەر» نى
 ايكىنچى بۆلىكىگە «جانسز ئەيەرلەر» نى چۆبەلەپ يازارغا.
 (۲) تۆبە نىدە كى سۇاللەرگە كوكلىدەن اويلاپ جوابلار يازارغا.
 سىزنىڭ اۋيدە كىلەر تۇرا؟ آبزاردى نەرسەلەر تۇرا؟
 بوچا كۆزدا نەرسەلەر بار؟ قارىباندا نەرسەلەر ساقلانما؟

۴) آواز ھەم حرف.

كۆچىرىپ يازارغا.

توقتامش نىڭ اوقى باشلاوي.

توقتامش اۋيدە بىك ياخشى يۇرسەدە، ئەتى - ئەينىڭ اوزن مەكتىبەگە
 بىرمەلەر نە بىك قايقۇرا ايدى. نىكە دىسەك، آنىڭ اوقرغا - يازارغا اۋيرە نەسى
 بىك كىلە ايدى. ئەتى آنىڭ قايقۇرغان بىلگەچ: «اوغۇلم، سىن ئەلى بىك كچكىنە.
 مەنە سىگى سىگىز يەش تولغاچدا مەن سىنى مەكتىبەگە بىرمەن!» دىدى.
 توقتامش قاسىگىز يەش تولدى. اول مەكتىبەگە كىرر كۇنىڭ جىتوون
 آشقىنىپ كۇتە باشلايدى. كۇز جىتىدى. قىرۇشلەرى بىدى. مەنە بىر آتتا كۇن، كىچ
 ئەتى توقتامش قا: «اوغۇلم، ايرتەگە مەكتىبەگە كىر بچىغارمۇ؛ كىلەسى آتتاغا
 اوقو باشلانا ايكەن» دىدى.

توقتامش اول كۇننى تۇن بويى مەكتىبەگە بارو تورىدا اويلاپ ياتىدى.
 كۇز نە يۈنلەپ يۇقۇدا كرمەدى. ايرتەگەن تاڭ بىلەن تۇردى. چەى انچكە نەدەن
 سولۇ ئەتى آنى مەكتىبەگە آلب كىتىدى. مەكتىبە اوقىتۇچى توقتامش نىڭ آتن،
 تەيىنىڭ آتن، نىچە يەش نەدەلىسكىن سۇراش دىغاندا دىتەرگە يازب قويغان. آندىن

كتابلار، دفترلەر، گریفل-قەرەندەش، قلم ساوپتې ریزىمىكە، كىيىمىزگىچ، سېزىغىچ، پەكتى.

(۲) بۇ ئەيىرلەرنىڭ قايسىلارې «برلك»، قايسىلارې «كۆبلك»، چۈبەك يازارغا.

بالتا، پېقتى، تاقىتا، قاداق، اېشقى، بۇراو، بىز، اۇتۇرگۇ، بور، سېزىغىچ بۇرەنە، كىرتە.

(۳) اۇستاغا بۇ ئەيىرلەرنىڭ قايسىلارې «برلك»، قايسىلارې «كۆبلك» ساندا كىرەك. كۆبلكلەرنىڭ آخىرېنا قاتنى سۆزلەردە «لار»، نىچكە سۆزلەردە «لەر»، ياغاوتلقلارن تۇتاشدېرب يازارغا.

ماشىنىنا، اينە، اويماق، تۇيمە، سەدەف، تاسما، قايچى، آرشىن، بور. (۴) تىگۇچىگە بۇ ئەيىرلەرنىڭ قايسىلارې «برلك»، قايسىلارې «كۆبلك» ساندا كىرەك. كۆبلك ساندا كىرەك بولغان ئەيىرلەرگە كۆبلك ياغاوتلقلارن تۇتاشدېرب يازارغا.

(۵) كۆكە بىزنىڭ كۆزگە كۆرۈننە تۇرغان ئەيىرلەرنىڭ قايسىلارې «برلك»، قايسىلارې «كۆبلك» اويلاپ يازارغا.

۳) جانلىي ھەم جانسىز ئەيىرلەر.

كۆچىنرپ يازارغا. سىگىم كۆلېمىگە بىلەن انىم توقتامش ئىلى بىسالار؛ آلا رۇكۇرلەر، سىكۇرلەر، اويىنېلار، اۈزلەرى تىلەگەنچە بۇرى آلالار؛ شوڭا كۆرە، كۆلېمىگە بىلەن توقتامش «جانلىي ئەيىرلەر».

مېچىن، تاوق، اۈردەك، قاز، ئەتەچ، آت، سېپىر، سارق، كەجەلەردە بۇرىلەر ھەم تىركلك ايتەلەر؛ شوڭا كۆرە، آلاردا «جانلىي ئەيىرلەر».

۲) قىتاقلى، گۇرلى، باقلىدى، كىشى، مۇگۇرى، سايىرى، اۈرە، مېھاولى.
قىتاقل، قىچقىرا.
اورنەك: كوگەرچىن كورلى - ۱۳ آواز

۵ تاشلى ھەم تاشسىز آوازلا

كوچرىب يازارغا.

توقتامش نىك رسم ھەم كۇى اۋيرەنۇۋى.

توقتامش مەكتىبە اوقرغا - يازارغا اۋيرەنۈدەن باشقا، رسم ياسارغا ھەم
كۇيلەرگە «شەر اوقرغا» دە. اۋيرەندى. اول بېكىترەك دە شەر ساباقلارن
ياراتايدى.

اوقتۇچى كۇى اۋيرەتكەندە بـالالاردان آوازلارنى تۇرلۇچە سۆزدېرا
ايدى. اول «آ» دىب سوزبىگىز دىدى ايتە. اوقوچىلار بارىدا «آ-آ-آ-آ-آ-آ-آ-
آ-آ» دىب سوزب ئەيتەلەر ايدى. شولاى اوق «اۋ» آوازن «اۋ-اۋ-اۋ-اۋ-اۋ-اۋ-
اۋ-اۋ-اۋ-اۋ» دىب سوزدېرا ايدى.

ساباق بىتكىچ توقتامش اۋىگە قايتا ايدى دە كۇيلەب شەر اوقى ايدى.
اول مەكتىبە بىلىكەن ھەم كىتابدان اوقىغان آوازلارنى سوزارغا آزابالانا ايدى.
تىك آنداغىچا چىقارغا آلماي ايدى. «آ، ئە، اۋ، اۋ، او، اۋ، اي، اي، اي، اي»
آوازلارن تىنگىلەرنى كۇبۇك سوزب چىكىل بولسا، «م، ت، خ، ب، پ»
آوازلارن تىنگىلەرنى كۇبۇك سوزب چىقارغا آلماي ايدى. آلارنى سوزو بىيك
چىمتن ايدى.

§ ۵ قاعدە - بۇغازدان چىقىپ، چىكىل ئەيتەلە ھەم سوزبلا تۇرغان آوازلا
تاوشلى آواز، دىب آتالا.

بۇنلا يازدۇپسىزدا تاوشلى آواز خرقەلەرمز بارى .
ا، ئە، اۋ، اۋ، او، اۋ، اي، اي، اي

سولك، اوقيتوچې ياغملې غېنا ايتىدۇرې: «مىنە، شنبە كۈن ساباق باشلايمىز، تېرىشىپ اوقى، ساباقدان قالما، يەنى، دىب، توقتامش نىڭ ارقاسىدىن سۇيۇپ قايتارب جىبەرگەن. شولاي ايتىب، بىزنىڭ توقتامش شنبە كۈنىدىن آلب مەكتەپكە يۇرى باشلايدى.

بىر نەچچە كۈندىن سولك اول: «آ-زا، آ-را، آ-شا، قا-را، قا-شا، قىرا-ساق» كۇبى سۆزلەرنى «ايچكلەر» گە، ايچكلەرنى «آ-ز، آ-را، آ-شا» دىب آوازلاشقا آيپرا باشلايدى.

بىر آيدان سولك «آ، ز، ر، ش، ق، س، ل، او، م، ن، دې-كەن اون آواز، ھەم شول آوازلارنىڭ بىلىگىسى بولغان «حرفلەر» نى بىلىدى. «آ» آوازىنىڭ حرفى «آ، ا، ۋ» رەوشلەرنىدە اۇچ تۇرلۇ، «ز، ر» آوازلارىنىڭ حرفلەرى «ز، ر، ۋ» رەوشلەرنىدە ايكنشەر تۇرلۇ، «ش» آوازىنىڭ حرفى «ش، ش، ش، ش» رەوشلەرنىدە دۇرت تۇرلۇ يازلغا لىقنى آڭلايدى. شول اوق آواز ھەم حرفلەردەن «قا-را، آ-شا-سا» كۇبى ايچكلەر ھەم ايچكلەردەن «سۆزلەر» نۇزى اۇيرەندى.

§۴ قاعدە - آوزدان چىققان آوازلارنى يازىپ بىلىدۇر اۇچۇن بۇرتولە نورغان بىلىگىلەر «حرف» دىب آتالا.

مسائلەلەر:

- ۱) بوغارىداغى «كاپىدەن قاراب» ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸ آوازلى بىشەر سوز جوپلەب يازارغا.
- ۲) بوغارىداغى «كاپىدەن قاراب» ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸ حرفلى بىشەر سوز جوپلەب يازارغا.
- ۳) بىرنچى بولىكىدەكى سۆزلەرگە ايكنچى بولىكىدەكى سۆزلەرنىڭ كېرەكلەرنى نوشب، ھەر مىثالىدا آخىرىنا نېچشەر آوز بارىن رەقەم بىلەن يازارغا.
- ۴) كۆگەرچىن، ئاوق، مەچى، آت، ئىت، ساندوغاچ، سەپەر، قاز، اوردەك قىلارغا.

۶) قالن ھەم نېچكە تاوشلې آواز

حرفلەرئى

كۆچر ب بازارغا.

توقنامش نىڭ ساباق آراسىدا اويناۋى.

كۆزنىڭ ەرى يا خىفراي كۆندە ساباق آراسىدا تېشقا چىغىب اوينارغا مەكىن بولمايى. توقنامش تاوشلې آوازلاز سانچا ايدەشلەرنى بىلەن اون كىشى بولب چىيلىدىدا، آلازغا بېيك كوكلىنى بىر اوين اۋيرەتدى: بىرسى «آ» حرفى بولغان بىرسۇز ئەيتسە، مثالا: «آرام» ديسە، ايكنچىنىش شونىڭ كۇبى اۋك، ليكن «ئە» حرفى بولغان سۇز ئەيترگە تىيىش، مثالا: «ئەرم» دىب; بىرسى «تۇر» ديسە، ايكنچىنىشنى «تۇر»، بىرسى «اورام» ديسە، ايكنچىنىشنى «أورەم»، بىرسى «اپرلاما» ديسە، ايكنچىنىشنى «ائىرلەمە»، بىرسى «اورلى» ديسە، ايكنچىنىشنى «اورلى» دى. بولار شولاي ايتۇب اويناغاننىڭ سوكىندا اويلاپ قاراسالار، تاوشلې آواز حرفلەرنىڭ قالن ۴۵ نچكە پارلى - پاراي بولغانىن ايسە بىلەب بىلدنلەر.

۷ § قاعدە -- آوازدا ن چققان آوازلاز ئەيتتۇلەرئە قاراب قالن ھەم نچكە بولالار.

بىزنىڭ يازۇرۇمىزدا تاوشلې آوازلازنىڭ قالنلارنى اۋچۇندە. نچكەلەرنى اوچۇندە آىرم بيشەر حرف بار، تاوشىز آواز حرفلەرنى ايسە، بىركىنە تۇرلۇ بولۇب، آلاز قائىلىق ونچكەلكە. تاوشلې آواز حرفلەرنە ايهىرب يۇرىلەر.

قالن تاوشلې آواز حرفلەرنى: آ - ا - اۋ - ئۈ - او - و - او، - ئۈ - ئۈ، - اۋ -

۶ - ئۈ

نچكە تاوشلې آواز حرفلەرنى: ئە - ە - ەۋ - ئۈ - ئۈ - ئۈ - ئۈ - ئۈ - ئۈ - ئۈ -

۵ - ئۈ

§۶ قاعدە . اۈزۈلگەن سوزو چوئىن بولب، تاوشلى آوازلا رغا قوشقاندا قىينا سوز پلا تۇرغان آوازلا ر تاوشسز آواز، دىب آنا لا .

تاوشسز آواز حرفلەرى ۳۴ در . ا (ء)، ب، پ، ت، ث، ج، چ، ح، خ، د، ذ، ر، ز، ژ، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، گ، گ، ل، ن، و، ۋ، ه، ي .
مسأله لەر:

(۱) تۈبەندە گى شەرنى كۈچۈرگەندە «تاوشلى آواز، حرفلەر نىڭ آستىنا بىر تۈرتكۈ تۈرتە بارورغا .

بو قايسى ۋاقت؟

بۇز ھەم قار ائردى، صولار يۇكۇردى،

چىلاب چىلغالار، يەشلەر تۈكلىدى.

كۈنلەر اوزا يا، تۈنلەر قسقارا،

بو قايسى ۋاقت؟ يە ئەيتۇب قارا! (ع نوقاى).

اۈرنەك: بۇز ھەم قار ائردى . . .

(۲) تۈبەندە گى شەرنى كۈچۈرگەندە «تاوشسز آواز، حرفلەر نىڭ آستىنا بىر تۈرتكۈ تۈرتە بارۇرغا .

بو قاى چاق بولا؟

اشىقلار اۈسدى، باشاقلار پشىدى،

قۇياش پىشمىرە، تىرگە تۇشۇرە .

خلىق اشىغا كىتە باسوغا،

اوراغىن اورا، بو قاى چاق بولا؟ (ع نوقاى).

اۈرنەك: اشىقلار اۈسدى . . .

بالالار كۆزلىكىنى. ارش اناسى. بۇزاو كۆتۈۋى. شەھەر كىشىسى. كەچە
سۈت. آغاچ بۇرۇسى. تەكە مۇگۇزى.

اورنەك: (۱) آول. اوساق ..

(۲) نەزك. تەلەم ..

(۲) توبەندەكى مثاللەر انجىندەن بىرنىچى بولكىكە «اۋ»، ايسكىنچى بولكىكە
«اۋ»، اۋچۇنچى بولكىكە «اۋ»، دۈرتىنچى بولكىكە «اۋ» حرفلەرنى بولغان سوزلەرنى
جوئەب يازارغا.

اۋ - اۋ ھەم او - او حرفلەرنى.

تېرەن قۇيۇ. اۋزۇن كىرتە. آق سۈلگۈ. آچ بۇرى. ھەيلەكەر تۈلكۈ.
فسقا اورچۇق. كىچىكئە قۇلۇن. اۋتىكن اۋتۇرگۇ. نەنگەر كۆز. يۇمۇرۇتوب.
اغم سو. يەشل سوغان. تۇرلۇ آش. تۈگەرەك كۇزگۇ. قارانغې نۇن. يانتې
كۇن. يۈوان بۇرەنە. قارا بۇلۇت. تەملى قوزغالاق. ماتور كۇل. قىرلى قوناق.
ساي كۇل. كىلك قول. آق بۇز. تار بۇلمە. قارا قۇرۇم. يۇمۇشاق سۇس.
قورقاق قويان. قورغاشن يۇزۇك. قۇش بالاسى. يوكە يافراغى. تۇلۇب ياقاسى.
اۋرەك قاناتې. آت داغاسى قاراما آغاچې.

اورنەك: (۱) قۇيۇ. اۋزۇن ..

(۲) سۈلگۈ. تۈلكۈ ..

(۳) توب، سو ..

(۴) بۇرى. اۋتىكن ..

اي - اى - ھەم اي - اي حرفلەرنى.

كوجار ب يازارغا

جمعه كۇن

جمعه كۇن بىزنىڭ اۋىدە بىك كۆڭللى بولا. ئەنىدە آتنا بويى اشەب،
جمعه كۇن يال ايتە. توتتامش دا مکتىبە بارمى. ھەر قايسىمىز اۋىدە تۇرامىز،

۱) تۈبەندىكى شەرنى كۈچۈپ، قالن تاوشلى آواز حرفلەرى بولغان سوزلەرنىڭ
آستىنا بر، نىچكە تاوشلى آواز حرفلەرى بولغان سوزلەرنىڭ آستىنا ايكى سوزق
سوزارغا.

بالا بلەن كۈبەلەك

بالا: ئەيىت ئەلى كۈبەلەك، سۇيەلەشيك برگەلەب،
بوقدر كۈب اۈچۈب، آرمەسك سىن نىچك؟
نىچك سولك تۈرمۈشك، نىچك كۈن كۈرمشك؟
سۇيەلەب بىرچى تىزب، تابا آلامسك رىزق؟

كۈبەلەك: دەيىن تۇرام قىلاردا. بۇلۇندا، اورماندا،

اوينىمەن، اۈجامىن ياقتى كۈن بولغاندا.

ايركەلى ھەم سۇيە قۇياشنىڭ ياقتىسى،

آش بولادىر مىڭا يەچەكلەر خوش ايسى.

تىك ەمرەم بىك قىسقا: بارى بر كۈن گىنە،

بول ياخشى، رەنىچتە ھەم تىمە سىن مىڭا! (ع توقاي)

آ - ە حرفلەرى.

۲) تۈبەندىكى مىثاللەر انچىندەن برىنچى بولامىكە، ە، ا، ايكنىچى بولامىكە

ە، حرفى بولغان سوزلەرنى چوبىلەب يازارغا.

زور اول. چى اوساق. قىزل آلمانەزك چىپىق، تىمەر قەلەم.

آلتىن سەھەت. آتاكۈركە. كۈك كۈگەرچىن. ماتور چەچەك.

جىرەن ات. قىلپى كۈز اۈتكىن پەكنى قارا قۇرۇم. تۈزلۈ

قىمار. آق تۈز. قارا چىنبن. چۇوار ئەتەج. آق تاق

تەرەزە اۈلكۈسى. بەرەنگى اۈنەي. سارق ايتى. قویان تىرنىسى.

۷) تۇتاش ھەم اۈزۈك حرفلەر

كوچرب بازارغا.

بوگۇن توقتامش مکتبەن تاغىن بر تۇرلۇ اوين تابى قايتقان. اول ساباق آراسىندا ايبدەشلەرئى بىلەن اوقى تۇرغان كىتابلارنىدان سۆزلەر تابى اويناغان. برسنى بار حرفلەرئى دە بر بىرنىڭ قوشىلىپ يازلغان سۆزلەر، ياكى قاي بر حرفلەرئى اۈزىندەن سوڭغىي حرفكە قوشىلىپ يازلغان سۆزلەر تابسا، ايكنچىسىنى بار حرفلەرئى آيرىم يازلغان سۆزلەر. ياكى قاي حرفلەرئى اۈزىندەن سوڭغىي حرفكە قوشىلمىي آيرىم يازلغان سۆزلەر تابا ايكن، مىثلا: برسنى «بىل، كىت، تېش. جىلبىر، ايتىدى» كۇبى سۆزلەر تابسا، آخقا قارشىي ايكنچىسىنى «آى، اۈى، زور، دارو» كۇبى سۆزلەر ائزىلەب تابا ايكن.

§ ۸ قاعدە - ايكنى ياغىنداندا باشقا حرفلەرگە قوشىپ يازو مىكىن بولغان حرفلەر «تۇتاش حرف» دىب آتالا.

«كىت» دىگەندە «ك» اۈزىندەن سوڭغىي «يە، گە، ە، ھەر ايكن ياغىندان باشقا حرفلەرگە قوشىلغان. «ت» نى دە اۈزىنى كىلىگەندە ھەر ايكنى ياغىنداغىي حرفكە قوشىپ بولا. مىثلا: «ايتىدى» دىگەندە كى كۇبى. شوڭا كورە، «ك، اى، ت، حرفلەرئى تۇتاش حرف، بولالار.

تۇتاش حرفلەر: ب، پ، ت، ث، ج، چ، ح، خ، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، گ، گى، ل، م، ن، ھ، اى، ائى، اي، اى، ى.

§ ۹ قاعدە - بر سۆزدە بولغان «تۇتاش حرفلەر» نى بر برسندەن آيىرىپ بازارغا يارامىي. ھەر واقت قوشىپ بازارغا كىرەك.

مسألەلەر:

(۱) تۇبەندە كىن - كىلەينى كوچرب يازغاندا آيرىم بازارغا يارامىي تۇرغان سۆزلەرنىڭ آتېنى سىزارغا.

بەيرەم ايتەمز. ئەنى ايرتەگنى چەيگە قۇيماق پىشۇرە، ئەنى جىمەدان چىقىشقا اش
 ھەزىلى. جىمە كۇن ئەنى توقنامش دەي آيراتا سېلى، آتتا بويى تېر پىش ساياغى
 اوقۇغان اۇچۇن آتې ايركەلى، سېپىي، اويىن اويىنادان تېمى شوگما كورە،
 توقنامش اول كۇننى سىگىنىسى گۇلپىگە بىلەن آرمى - تالى اويىنى. شولاي
 ايتۇب، آلا بەيرەم كۇننىڭ اوتىكەن سىزمى دە قالالار.

مسائلەلەر:

(۱) اي - اي مەم اي - اي حرفلەرنىڭ بىرى بولغان سۆزلەردەن ھەر قايسى
 اۇچۇن بىشەر سۆز كۆگلدەن اويلاپ يازارغا.

(۲) تۆبەندەگى مىثاللەردەن بىرنىچى بۆلىكىگە «اي». ايكنىچى بۆلىكىگە «اي»،
 اۇچۇنچى بۆلىكىگە «اي»، دورتنچى بۆلىكىگە «اي» حرفى بولغان سۆزلەرنى
 چۆبلەپ يازارغا.

اۆتمەس پىچاق، قۇرۇچ پەككى، قىزل كەغەز، چىز قۇمقان، تورافان ايت،
 تەبەنەك سەككى، آچى قاتق، قوناق سېلاو ايزگى انش، مى باشدا بولا، اوقۇغان
 كىشى بىختلى، حيوان قېناو گۇنا، تاتلى بولساڭ بالداى بول، آچى بولساڭ
 تۇزداى بول. تىلى تاش جىيار. ايل تۇكۇرسە، كۆل بۇلا. قوناق بولساڭ،
 تېناق بول. بورچلى اۆلمەس، چىرلى اۆلەر. بۇرى قارتايسا، انتلەرگە كۆلىكۇ.
 يلاي قازغا چىم تىمەس. ايدىل كۆرب سوسز اۆلىگەن. ايمكەك آياق آستىدا.
 ايشەك تۇشەك قىدىن بىلمەس ايرتە ارگىلغان انش كىچ اوگىماس. ايرىچەك
 ايكى انشلەر. پىچقى تىلى بولا.

- اورنەك :
 (۱) پىچاق. قىزل .
 (۲) پەككى. سەككى .
 (۳) سېلاو. قېناو .
 (۴) چىز. ايت .

۸ ایجک

کوچمرب یازارغا.

مکتبده سابق آراسندا توقناماش ایبدده شله رئی بئله ن «ایجکلەر» ئه یته اویزارغا یاراتا ایدی. بوسئ سوزنك باشن ئه یته، ایکنچئسئ آقتیغئن ئه یته بئقره ایدی؛ ایندی آرادان بوسئ سوزنك آقتیغئن تابب ئه یته آلماسا، آنی اویندان چیفارالار ایدی بوسئ «قار» ریب ئه یته، ایکنچئسئ «غاه» دیب ئه یته؛ بوسئ «ئ» دیسه، ایکنچئسئ «تهج» دی؛ بوسئ «پر» دیسه، ایکنچئسئ «غاق» دی؛ بوسئ «کر» دیسه، ایکنچئسئ «یئ» دی؛ بوسئ «قۇ» دیسه ایکنچئسئ «یۇ» دی؛ بوسئ «او» دیسه، ایکنچئسئ «راق» دیب ئه یته ایدی.

۱۱ § قاعده - سوزنك بر تاوشای آازدان، یا کی بر تاوشای آواز بلان بر یا یسه بر نیچه تاوش - آازلاردان اذروا یوب بر یولای ئه بئله نورغان کیسه گئی ایجک، دیب آتالا.

۱۲ § قاعده - سوزلەر اوزلر نده گئی تاوشای آازلار سانینا قاراب «بر ایجکلئ ایکنئ ایجکنئ» یا کی «کوب ایجکنئ» بولالار. تاوشلی آوازی بر گننه بولغان - سوزلەر «بر ایجکلئ سوز»، تاوشلی آوازی ایکن ولغان سوزلەر «ایکنئ ایجکلئ سوز» اؤچ یا کی اؤچدن آرتق بولغانلار «کوب ایجکلئ سوز» دیب آتالا.

۱۳ § قاعده - یازب بارغاندا یول تولب، سوزنك بر کیسه گن ایکنچئ بولغا کوچنورگه تورې کیلسه، بۇتون ایجکنئ گننه کوچمربگه تییش بر ایجکنز بولب ایکنچئ بولغا کوچمربگه یارامی.

مسألهلر:

(۱) تۆبهنده گئی شهرنی کوچمرب یازغاندا مهر سوزنی ایجکلەرگه بولب، مهر

ایجک آراسینه سېزق سېزب یازارغا.

كۆز ھەم قىش.

قورلار بوش قالا، ياڭغۇرلار يايوا،
 جىرلەر دىملانا، بوقاي چاق بولا؟
 ھەر جىر قارلانغان، سولار بۇزلانغان،
 اوينى جىل، بوران، - بوقاي چاق توغان؟

(ع. توقاي)

اورنەك: قورلار بوش قالا...

(۲) تۈبەندەكى مىثالەردەن بىرنىچى ۈلۈككە بىر ايجىكلى، ايكىنچى بۈلۈككە
 بىككى ايجىكلى، اۈچۈنچى بۈلۈككە دكوب ايجىكلى، سۈزلەرنى چۈيۈپ
 بازارغا.

سالچى ايدىل آرقىلىق سال آغىزا، اوقىتۇچى ساباق اوقىتا، ايكىمە كىچى
 ايكىمەك يىشۇرە. قارلىغاق اۈيايىسى. تىگۈچى كىيىملەرتىگە. قور- كۆز، اورمان-
 قۇلاق، اول - اوز. باتىر ياراسز بولماس. اورمان كۆيۈكسز بولماس. ائىت
 اۈرە، بورى يۇرى. تاڭ آتدى قۇياش چىدى. قىش بولدى قار يادى. مەكتەب
 اچىلدى. ساباق باشلاندى. بالالار كىلدى. آلتىن بالداق اور تارتا. ايل تۇكۇرسە
 ئكول بولا. آشلىق اوڭسا، تاماق توق، اۈست بۇتۇن، كوئىل كۆر بولا.

(۳) بىرنىچى بۈلۈككە كى سۈزلەرگە ايسكىنچى بۈلۈككە كى سۈزلەرنى كىرەكلەرنى
 - ايلاب، ھەر - سۈزنى ايجىكلەرگە ۈلب بازارغا.

(۱) قۇرچاق، چۈكچ، توب، كۆلەك، ايتىك، ايدەن، آرىسا، نارات، بالنا،
 ارش، كۆگەرچىن، آما، ساندوغاچ، چۈمەك، تاپاق، بۈرك، قوزغالاق، تۈبەتەي،
 اچىتقان، چىتەك، ئۇرم.

(۲) قۇرال، آغاچ، آشاق، قۇش، جىمىش، ساوت، اۈلەن، باش كىيىمى.

دەپچەق ائچكى كىيىم، اياق كىيىمى

اورنەك: قور - چاق او - يى - چى

۹) آچق ایجك هم یابق ایجك

كۆچنرب بازارغا.

بۇكۇن توقتا شى مېكتىبىدىن تۆبەندەكى شەرنى يادلاپ قاپتىدى.

توغان نىل.

اى توغان نىل، اى مانتور نىل، ئەتەكەم، ئەنەكەمەنك نىل!

دنيادا كۆپ نەرسە بىلىم سىن توغان نىل آرقىلې.

ايك انلك بو نىل بىلەن ئەنەكەم بېشكە كۆيلەگەن،

آقنارې تۇنلەر بوېي ئەپكەم حكايت سۇبلەگەن.

اى توغان نىل، مەر و اقتدا ياردەمك بولەن سېنىك

كېكەندەن آڭلاشغان شادلىقىم، قايغىم مېم.

اى توغان نىل، سېندە بولغان ايك انلك قىلغان دەم:

«يارلىقاغىل، دېيىپ، اوزم مەم ئەتەكەم. ئەنەكەمنى خۇدام!»

۱۴ § قاعدە - ایجكلەر ایکن تۇرلۇ: ۱) آچق ایجك ۲) یابق ایجك

سۇڭى آوازې تاوشې آوازغا بىكەن ایجكلەر «آچق ایجك» دېي آتالا: يا

يا - زو - جې، اوڭ - تو - جې كۆيى. سۆڭمې آوازې تاوشىز آوازغا بىكە

ایجكلەر «یابق ایجك» دېي آتالا: قاش، تەن، قر، كر، نوز - غۇن، كۆز - دۇز كۆيى

۱۵ § قاعدە - «یابق ایجكلەر» دە «ای» هم «ای» آوازلاي بولسا. آلا رنە

حرفلەرنى يازووا جىڭلك ياساو اۇچۇن يازلملار بارې تاوشې آواز حرفىدىن باشقا

قالى سۆزلەرنى نېكە - سۆزلەردەن آيروب بولمې تۇرغان - سۆزلەردە گىتە ياق ایجكلەر...

«ای» حرفى يازىلا. مثالا: تېش، تېن - سېز كۆيى

مسائلەر:

۱) بوغارېداغې شەرنى كۆچرگەندە «یابق ایجك» بولو سېلىن «ای» مەم «ای»

حرفلەرنى تۇشۇپ قالغان سۆزلەرنە آستېنا سېزارغا.

(۲) بىرىچىن بولىكىدە گىن سۆزلەرگە اېكىنچى بۆلىكىدە گىن سۆزلەرنىڭ كېرەكلەرنى سايلاپ مەر بىرىن اېچىكلەرگە بۆلۈپ شولاردان «آچىق اېچىكلەر» نىڭ آستىنا سېزارغا.

(۱) قارا، ماتور، قېزىل؛ آچى، يەشىل، آقلىي، واتق. سېمىز، تاقسىر، اق، تۇجۇ، كۆك، خوش، تېرەن.

(۲) چەچەك، تاقىتا، آلمان، اۈلەن، قۇيماق، لېمون، چۈلەك، كۆگەرچىن قۇيۇ، ايس، اۈگىز، باسو، بالا، بور.

اورنەك: قا - را تا ق - تا

(۲) تۆمەندە گىن مىثاللەرنى كۆچۈرۈپ، ناوشاي آوازدا ن باشقا قالغۇ سۆزلەرنى نېچكە سۆزلەردىن آيرىپ بولسا سېلىن. ياق اېچىكلەردە «اي» حرفى بارلىغان سۆزلەرنىڭ آستىنا سېزارغا.

بالالار تېشىدا اوينىپلار. آتام اۈچ يۈك اونىن الب قايتىدى. آنام بەرەنكى اونىرنا توقتامش بىك تېرىش بالا. بزاوتېز بېش سوماق ئەبىر الدق. بىلتېر بىزنىڭ آشقلار بىك اونىدى بالالار اورمانغا بالتېفرغان كۇيشەسز جىبارغا بارالار. اورو كىشى قالىتېراب تۇرا. سىگىلنىڭ قۇلاغىدان آلتىن آقاي تۇشۇپ قالغان. قول تېرماسى بىلەن پىنچەن جىبالار قاتېرىغى تېشى كىتاب اۈزاق جېمىدى.

۱۰) شىكىلى ناوشىسىز آواز حرفلەرى

ب ھەم پ اوازلارى

كۆچۈرۈپ بازارغا.

توقتامش نىڭ آناسى بازارغا ايلتبىر قاب آرش. ايكىن قاب سۇلۇ سانىدى اول بولارنى ساتقان آقچاسىنا اۈزىنە ھەم خاتىپىنا كىيىملىكلەر ھەم تۇيە، اينە، جى كۇبى ئەبىرەر آلدې. توقتامشقا ھەم اۈلۈ قېزى مىگىن بانوغا تۇرلۇ كىتابلار كىچىن قېزى كۇلبىكە كە سىكرىب اويشار اۈيۈن بىر يىزىنكە توب آلدې. شول كۈننى كۇلبىكە توبىن سىكرىتوب كۈننى بويى اوينادى.

§ ۱۶ قاعدە - ئەگەر قايسى بىر سۆزلەردە شىكىلى (آچىق اېچىقلىرى تۇرغان

مساھلەر:

(۱) تۈبەندەكى مئثاللەرنى كۈچىرىپ «س» آوازى كۆپۈك بولپ ايشىتىلە تۇرغان
 ەز، ەزەلەرنىڭ آستىنا - پىزارغا - سىگىز - سېپىر - آپراغانچى، - سېز - سېپىر - آپرا - سۈيلەسەك
 سوز چىغا، تۈرتسەك كۈز چىغا، - سۈز سۈيلەسەك، اويلاپ سۈيلە، كۈننى كۈتسەك،
 آزدان قۇرۇ قالغان، بىز قابىچىدا ياتىمى، بۈز سۈيۈي سالقىن بىسولا، جىتتىن قېزىل تىز
 اوڭا، تۈز كۈلدىن تۈز چىقارالار، ساغز چەنەپ ماى چقىمى، قوشلار قش كۈنى
 كېتەلەر، ياز كۈننى كېلەلەر، تۈزىز آش تەمسىز بولا، قاز قاناتى اۋى سىبىرەكە
 بارىمى، آق بەزدەن كۈلەك تىكەلەر، آول - آوز، اورمان - ئۇلاق، قىز - كۈز.

ئۆرنەك: سىگىز سېپىر آپراغانچى سېز سېپىر آپرا...

(۲) تۈبەندەكى سۈزلەرنى اوزگەرتىپ يازارغا.

چېز - جېزى، سېز - ساغز، كۈز - ياز، تۈز - قاز، آوز - كۈز،
 بۈز - آز، سىگىز - توغز، سۈز - ساز، تىز - بۈز، قىز - بىز.

(۳) ئۇشۇب قالغان سۈزلەرنى كرتىپ كۈچىرىپ يازارغا.

ئەتى... ساماوار سانبى الدىمى، آيام بېشى... انىلەدىمى، سىگام كۈلبىكە...
 چەينى ئەنى بوگۈن بېك... ايتىدىن آش پىشەرگەن، كېچەكىن آش بېك... بولغان
 ايدىمى، آيام مېڭا... مامېنىدىن مېندەر توتىرىپ بېردىمى، سۈيلەسەك، ياخشى...
 سۈيلە، تۈز كۈلدىن... چىقارالار، خۇدا بىزگە كورر اۋجۇن اېكى... بېرگەن.

«ن» نىك «گ» بولپ ايشىتلووى

كۈچىرىپ يازارغا

بوگۈن غلى قان ئۇسقان، مېن نازانغا باردىم، بىزنىڭ اون گۈلۈمىز چەچەك
 آتقان، كۈن كۈرمەگەن كۈن كۈرسە، كۈندۈز چىراياندېرىم، قش كۈننى مېن كۈن
 ساين ساباققا بارام.

§ ۱۸ قاعدە - ن، آوازى دىق، ك، ع، غ، گ، آواز لارى آلدندىن كېلىكەندە،
 ك، آوازى كۆپۈك بولپ ايشىتىلە، مۇندى وقتىدە ەزەلەرنىڭ قايسىن يازارغا كېرەك.

ایکەن بئو اۇچۇن اول سۈزنى شىكلر ناوشىز آوازدا ن - واک تاوشاي آواز
 کيلرک ايتب اۆزگەرتب قارارغا کيرەک. تاوشاي آواز کيلگەج شىکلر آواز
 اورنندا نېندى آواز آچق ايشتتاسە شول آوازلا حرفن يازارغە نېيش

مسائلەر

۱) تۈبەندەگى سۈزلەرنى آخرلارېنا تاوشاي آواز حرفلەرنى کيلرک ايتب
 اۆزگەرتب يازارغا.

بوگۇن علی - عاينلا بوگۇن قان قۇسقان - قۇسقان قانې. اون گۇل گون
 گون كورمەگەن. مین گون ساين. اون قاب - بۇلو. اون قادات.

۲) تۈبەندەگى سۈزلەرنى كوچىرب يازغاندا دك، بونىب ايشتتلا تۇرغان دك،
 حرفنلا آستېنا سېزارغا.

اون قادات ايگەك آلدەم. كورشمزلا گون كورشمى ساخشې مین مېگە
 ساياق اۇيرەتەم. ئەتېم نازانبا بارب ئەيىرلەر آلب قايتىدې. بوگۇن بىز بىر قازان
 گەرەنگە پىشردك مکتىدە سېن كەم بىلەن اوتېراسلا ايگى تەكە باشې بىر قازان،
 سېي. قار باشن قار آشار. يۇز تەنگە آچقالا بولغانچې يۇز دوستلا بولس

«ك» نىڭ «م» بولب ايشتتلاوۇ.

كوچىرب يازارغا.

بىنم اون بېش تېنن آچمام بار. ئەنگەيم اون يار جىناباق آلقان. قاين مەنور
 آچاق بىزلا اورامدا اون فانار يانا. جەين گون بىك اوزۇن بولا. بىر يولې ايگىر
 تويان كۆرسەك، بىر سەدە تۇتا آلماسلا. ايگى كۆيمەنلا قۇيۇرغىن تۇتۇب بولې
 جىل ايسى قورا سلىكتى. قارشې بالا اوين بۇزار. تېنتەك آدم جىين بۇزار

§ ۱۹ قاعدە - «ن» آوازي «ب» پ، ف، م، آوازلارې آلدندىن كېلگەندە
 «م» بولب ايشتتلا. مۇدې وقتدا بو حرفلەرنلا قايسن يازارغا كيرەك ايسگەن بىلە
 اۇچۇن. اول سۈزنى شىكلر ناوشىز آوازدا ن - واک تاوشاي آواز كيلرک ايتب
 اۆزگەرتب قارالا. تاوشاي آواز كېلگەج. شىكلر آواز اورنندا نېندى آواز اج - ر

ایشیتلسه. شول آوازنىڭ حرفى يازارغا ئېيىش. مثلا: اون باش - باشنىڭ اونى. قاين
ماتور آغاچ - آغاچلارنىڭ قاينى ماتور.

مسائلەر:

۱) تۆبەندەكى مثاللەرنى كۆچۈرۈپ. ب. پ. ف. م. آوازلىرى آلداندىن كېلىۋ
سىلىنى دە. بولۇپ ايشىتىلە تۇرغان دە. حرفلەرنىڭ آستىغا سېزارغا.

بۇنىڭ اون باش سارىقىمۇز بار. قاين ماتور آغاچ. سېقى قارت اون پار چاباتا
باساب ساتقان. آلماغان مال اۇ چۇن قووانما. اون بېشىدىن اۇ چىنىن آلساڭ. اون
ايكى قاللا. ايتكىچىن اون پار ايتك ائشله گەن. بوگون كىچ اورامدا اون فانار يانمى
نالغان. ايكى قولدا اون بارماق. بو كىتابدان مېن بېك كوب فايدالاندىم.

۲) دە. حرفتە بىكەن سۆزلەرنى آخىرلارنى تاوشى آواز كىلرلك ايتب اوزگەرتب
يازارغا.

اون باش - باشنىڭ اونى. سېكسەن ماياق . . چووان با . . ئونسان فانار . . اۆتكى
پىچاق . . ئان بۆرەنە . .

ج ھەمى آوازلىرى

كۆچۈرۈپ يازارغا.

توقنامش. سا بانلارن اۆيرەنگەج بۇتۇن ئەيىرلەرن جايلاب قويدىدا ايشك
آلدېنا اوينارغا چىقدى: آنك ايشك آلدندا اوق آتېپ اوينار اۇچۇن جەيەسى بار
ايدى جەي كەننى بولغانغا. كۇن بېك پىلې ايدى. اول جەيە-ن آلدېدا جەيەولەب
قۇرغا چىقىپ كېتىدى. آندا جەيەسىندەن اوق آتېپ آرغانىچې اوينارغا چ يەشل اولەن
اھستۇنە آق جەيە جەيىب يال ايتەرگە ياتدى. بىر آز يال ايتكەج بۇرۇلۇپ اۇيۇنە
ئايتب كېتىدى.

۲۰ § قاعدە - سۆزنىڭ بىرىنچى ايجىگىدە تاوشى آوازلىردان «آ. ە. ا. ئ. او»

لارنىڭ بىرىنى بولۇپ، آلاردان سۇڭ «ى» آوازى كېلە، اول چاغىدە سۆزنىڭ باشىدا
«ى» ايشىتىلسەدە ھەر وقت «ج» حرفى يازۇلا، مثلا: جايلې. جەي، جۇي، جويماق.

كۆيى.

مسائلەر:

(۱) تۆبەندەگى مثاللەرنى كۆچۈرۈپ، بىر نەچچە ايجىڭگىندە، آ، ە، ئۇ، ۈ، ۋ، ۈ، آوازلاپ يازغان بىرىنى بولۇپ، آلاردان سۇڭ ەى، آوازى گىياۋ سېلى باشىدا ەج، ھىرقىن يازغان سۆزلەرنىڭ آستىغا سېزارغا.

تېمىر باي ايرتەنگىن ساياقلارنى ئۇيرەنگەچ بۇتۇن ئەيىرلەرنى جاسايلاپ بۇقلارغا ياندى بۇرۇن زاماندا ماتىق اورنىدا ارق بىلەن جەيە بولغان. جەي كۆن بۇرت حيوانلارنى كۆتۈرە بۇردى. جەيەلەن كىشىگە يانچىدا آور. ياتاق اۋستۈنە آق جەيە جەيەلەر. آپام كىچىچ اوتۇرۇپ كۈلمەگىنى جۇيەلەپ بېردى سىگام كۈلپىكە اوينىغاندا قۇلاغىدىن آلقاس جويغان. آغام اورداق اورغاندا قولىن كېسكەن. غولې جۇيلى بولۇپ قالغان. جۇيىز يۇمۇرغا بولسا، سۇيەكسىز بەرەنگى بولا.

(۲) بىر نەچچە بۆلۈكىدەگى مثاللەرنى ايكىنچى بۆلۈكىدەگى سۆزلەر آراستىدان كېرەكلەرنى سايلاپ تۇتۇرۇپ يازارغا.

(۱) اوقنى... گە قويۇپ آتالار. كاراوات اۋستۈنە آق... جەيەلەر. كېسلىگەن اورنىدا... قالا. پىل تەۋەلىگىنلا ماتور چاغى... كۆننى. آت بولماغاچ اورمانغا باردى. توقنامش سو قۇيۇنغاندا تولدىن بالداغى...

(۲) جەيە. جويغان. جەيە. جۇي. جەيە. جەي.

اى، اېھەم ج آوازلاپ.

كۆچۈرۈپ يازارغا.

توقنامش اۋبىدە.

توقنامش، ساياغىن اوقى مەكتىبىدەن قايتىغاچ، اۋبىدەدە تىك تۇرمى ايدى. انلك اشې، انچە، آندىن سۇڭ بۆلەكتە كىرپ اوقى ساياغىن اوقى، يازاسى يازوون يازىپ ايرتەنگىن ساياغىن خەزىرگەچ، بېك پۇختەلەپ بۆلەكتىن جېيىشەپ تويما، شوگا كۆرە آنلا بۆلەكتىن ھەر وت جېنات بولا تۇرغان ايدى. بۆلەكتىن ايشك آلدېشا چىپا، آندا آكا قارشى تۇرلۇ ياقىن بۇگۈرۇش تارقى چىبىلەرنى، قاز بەبىكەلەرنى كېلەلەر؛ آلارغا جېم سالا، سۇبەشە. سۇبەشە آلارنى تويما ايدى، آھزارغا كىرە.

اندا آناسندان آيرىلىپ قالغان بۇزاونىڭ آج ياتقان كۆزى، آنې مۇنچاغىدىن جىتەكلەپ اولدىن پىراق جەرلەرگە قىر آل بارا، يەشل چىرەم آشاندا، تاماغى نوپىدەرب، كىرى ئاغىن ئۇ بىگە آلب قايتا ايدى.

۲۱ § قاعدە - سۆزنىڭ بىرنىچىن ايجىگىگىدە تاوشلى آوزلاردان «اى، اې» لاردان بىرى بولسا، سۆزنىڭ باشىدا «ى» آوازي ايشىتىلىدە، مەر وقت «ج، ح» حرفى يازىلا. مىتلا: چىر، جىناق كۆبى.

مسالەلەر:

(۱) تۆبەندەگى مىتاللەرنى كۆچۈرپ يازغاندا «اى، اې» آوازلىرى آلدندىن «ج، ح» حرفى يازلغان سۆزلەرنىڭ آستىغا سېزارغا.

چىر چۇقۇرسىز بولماس، اورمان كۆيۇكسىز بولماس. جىدى ئابقر اولچە، بىر ئابقر كىس. جىگىن اوزۇن ايتەگىن قىقا. جىگەسەكەدە، آت ياخشى. جىشىدرغىغان بۆلە جىناق بولا. جىل ايسى، قورا سلىكىنى. آقچانى چىردەن تىسابالقا. ساناب آل. جىمىنىڭ اصلى انت آشار. ياخشىلىق چىردە ياتماس. توتامش تارق چىمبىلەرنە جىم سالا ايدى. بالالار جەى كۆنى اورمانغا جىلەك جىپارغا بۇرىلەر. بوگۇن كۇن بىك جىلەس. جىتەسى جەرنە مېن جىنە آلىم. نى بولدى اىكەن بىزنىڭ تورى آتقا: سىراق بىلەن اشلەر قىساق، شايد ابرىش بىز مۇراتقا.

(۲) يوغارىداغى «توتامش اۇيدە» حكايەسىندەن «اى، اې» آوازلىرى آلدندىن «ج، ح» حرفى يازلغان سۆزلەرنى جۇبلەپ يازارغا.

ى مەم ج آوارلارى.

كۆچۈرپ يازارغا.

يارمانى دۇگۇدەن، بۇرايدان، آرپادان، سۇلۇدان مەم قارا بۇدايدان بارالار. بىزنىڭ آبى آق ياقا كىيە. يەدرەنى آق قورغاشىندان ياساپلار. بالىنى يەتە بىلەن سۆزلەر. آياز كېچىنى كۆكدە بۇلدۇزلار بىك كۆب كۆرىنە. كىچ بىلەن بىز قاتما بىزنى بىك زور يۇزاق بىلەن بىكەلەپ ياتامز. قوبان بىك يۇرەكسىز حيوان. آلتىن يۇزۇك بىك قىمت بولا. بۇگۇن ئەنى يورغان سېرغان. جەپەولەپ بول يۇرۇ بىك آور.

بۇ تەل چىرىندەن بىك ساقلا نرغا ئېيىش يۈنسىز كىشىنىڭ آشي دا ناچار بولا .

§ ۲۲ قاعىدە . سۈزنىڭ بىرنىچىن اېھتىگىدە تاوشاي آواز لاردان «آ. ا. ه. او. اۋ. او. اۋ» لارنىڭ بىرىنى بولس . آلامدان سۇلك دى ، آوازي كىلىس . باشقا بر آواز كىلسە . سۈزنىڭ باشندا «ج» آوازي اېشىتلىدە مەر وقت دى ، حرفنى يازىلا . مثلا : يارمسا . بەدەر . يۈلدۈز . يارك بورغان . بۇ تەل كەس .

ايسكەرە : چىت تلىدەن كرگەن - سۈزلەردە «ج» آوازي اېشىتلىدە «ج» حرفى ، «ى» آوازي اېشىتلىدە «ى» حرفى يازىلا : مثلا جان . جراحت . جىمە كۆيى .

مسائلەر :

(۱) بوغارداغى مثاللەر ائچىندەن باشندا «ى» حرفنى يازلغار - سۈزلەرنى جۈملەب يازارغا .

(۲) تۈبەندە كى مثاللەرنى كۈچىرب يازغاندا چىت تلىدەن كرگەن بولس . سىيائى باشندا «ج» حرفنى يازلغان - سۈزلەرنىڭ آ- تېنا سېزارغا .

باغشى سۈز جان آرىش يۇقۇ ياستق تىلەس . يۈلەزگە كۈندە ۹ يىرەم . يۈرگەن تاش شۇمارر . ياتقان تاش مۈكلەر . او قىماغان كىشىگە جاھل . دىلەر . يۈك اۈزسەك قايش نۇلەرسك . يا كىمردان سۇلك اۈلەنلەر بەشەرە . سىدقە نە كورە ئوابى سۈالئە كورە جوابى ئېچاچ جراحتى اوكارا نل جراحتى اوگالماس . تېنما ائشلە تۇرما تىك تېنساك تېنارساك جىمە كۈن . كىشىنى چىراستلا اۈزىكە جزا . بىر رابەر . بىزنىڭ اۋى جماعتىز بارى جېدى كىشى : ئەنى ، ئەنى ، مېن ، آپام سىگائى بانو ، آيىم تېمىر باى ، سىگە كۈبىيىكە . كىشىنى اۈزىكە چ . اۈستۈبە جىنازە نامازى اوقىلار

اى ، ائى ھەم ج آوازلارى .

كۈچىرب يازارغا .

بىگىنىڭ سۈزنى بر بولر . ير - كوكلىككە قووانچ . كوكلىزگە يووانچ . يولاننىڭ پىشى يۈمۈشاق بولسا دا ائچى زەمەر . پىراقداغى قۇياش بېاي بولا . بىكت يىگىنىڭ كۈزگۈسى . يامان دان يارتى قاشق . يازغانى كۈرسىلا . چەكە نى اۈرسىلا . ياخشىاق ايت دەدىك كىزگە ات . بالى بىلر . بالى بىلەمە خالى بىلر . يىلامان بالاغا اېچەك بىرمىلەر .

۲۳ § قاعدە - سۆزنىڭ ئىزچىن اېچىلگىنىدە ناوشىنى آواز لاردان دائى ئىنى لاردىن بىرىنى بولسا، سۆزنىڭ باشىدا دىج، آوازى ايشىتىلسە دە، مەر وقت دى، حرفى يازىلا، مەنلا، یر، بىكىت كۆنى

مسئله:

(۱) يوغار دىغا ئىماللەر ائچىندىن دائى، اې، آواز لى آلدىن سۆزنىڭ باشىدا دى، حرفى يازغان سۆزلەرنى چۆبلەپ يازارغا.

سۆر اورناستىداغى دە، مەم، ج آواز لىرى. كۆچىرىپ يازارغا.

آياق اورنىغا تۇياق مۇر جاسىغا كۆرە تۇتۇن آلتىنى نەرجەگە تۇتۇرلار. اورماندا كۆمبە جىيالار. قىش كۆنى آداشاس اۇچۇن بول بوپىتا ماياق اوتۇرتالار. قارنلار تاياق تاياق پۇرىلەر. آتلار بۇلۇندا آشاب پۇرى، قورۇن قورۇق حروان قۇياش يوغارى كۆتەرلىنى. قاين تۇزىدىن تېرس ياسىلار.

۲۴ § قاعدە - سۆزنىڭ اورناستىدا دىج، آوازى ايشىتىلسە مەر وقت دىج، دى، آوازى ايشىتىلسە مەر وقت دى، حرفى يازىلا، مۇر جا، نەرجە، ماياق، تاياق كۆنى

مسئلهلەر:

(۱) يوغار دىغا ئىماللەر ائچىندىن اورتا دا دىج، حرفى يازغان سۆزلەرنى چۆبلەپ يازارغا،

(۲) تۆبە ندى كىنى ئىماللەرنى كۆچرگەندە اورتالارنىدا دىج، حرفى يازغان سۆزلەرنىڭ

آستىغا سىزارغا. كەجە سۇتنى بىك فايدالى. آتام قالجالاب ايت تۇرى، ائشەگە ندى، آلتا آياق بىچ يابالار، كۆزلەرم نەلجو، مۇاجۇ كىلە باشلادى، بوگۇن بىك آچىدىم، آتسام جەبە، جەبە، بانىر اولمىنى مار جادان بىزنىڭ كەجە سۇتنى بىك كۆپ بىرە، آياق اورنىغا تۇياق، مېن يالانغا بارام، يا كۆمزدان سۆك بۇتۇن باقىدا جەچەك ارنى بىلەن تولىدى، مۇر جا، ئى قىيى بولسا دا تۇتۇنى تۇرى چىققا، كىچ كۆكدە بۇلدۇزلار، قالقا مېن اورمانغا

چىلەككە باردىم. آتاتلى درسلىرى ۳

«ق، نك، غ، عا، ئه، يله، ئۇ، ئى،»

كۆچىرىپ يازارغا.

توقنامىس بىر نىچكە آغاچدان بىك. شۇما ايتىپ تاياق ياسادى اول تويباغنى آت
آت ايتىپ اويناب يۇرى تورغاچ اورتاسىندان پىندى شونىدان سۆك اول اورنغا
باسىپ. قول بارماغى تشلەپ شول آبدىراب تۇردى. بىر آز تورغاچ قارماق آلب
يلغاغا بالىق تۇتارغا تۇشوب كېتىدى. قارماغىغا بىر سىلەۋچەن قابدىرىپ - وغا سالغان
ايدى، بىك زور باق ائلەككى. بالىغىن قارماغىدىن آلدىدا. شادلىقنىدان اۋىلەرنە
يۇكۈرپ قايتىپ كېتىدى.

§ 25 قاعدە - آخىرلارې «ق» آوازىنا بىتكەن سۆزلەرنى اۈزگەرتكەندە ھەر
ايكىنى باغىنا تاوشاپ آواز كېلسە «ق» «غ» غا ئەپلەنە، مىلاد قارماق - قارماغى كۈبى.
مسئالە:

(1) «ق» گە كىن سۆزلەرنى آخىرلارندەغې «ق» حرفلەرنى «غ» غا ئەپلەنەك ايتىپ
اۈزگەرتىپ يازارغا.

آق، تاق، ساق، ئاق، باق، تاغاراق، قالدىق، ئاباق، ساباق، قۇلاق، كۇتاق، قايماق
قالغان، اويماق، اۋيۇق، اورق، آلاجوق، قارچوق، قاشق، قاتق، آرق، قازق، آشلق.
اورنەك: آق - آغى، تاق - تاغا.

«ك، نك، گ، ك» ئەپلەنۇپى. «ك، نك، گ، ك» ئەپلەنۇپى. «ك، نك، گ، ك» ئەپلەنۇپى.
كۆچىرىپ يازارغا.

بۈگۈن بۇنلا ئەنى ايلەك آلدى. اول اۋن ايلەگى ايسكەن. ئەنى بول ايلەك
بىلەن اۋنې بىك ياخشىلاپ ايلەدى. ئەندى ايلەك ايتىردى. ايكەگى بىك آق
بولدى شونىدان سۆك ايلەك كېرەككى نەرسە ايكەن مېن دە بلدىم كېرەگى بولسا
آزې ئەنى دە آلماس ايدى.

§ 26 قاعدە آخىرلارې «ك» آوازىنا بىتكەن سۆزلەرنى اۈزگەرتكەندە ھەر
ايكىنى باغىنا تاوشاپ آواز كېلسە «ك» «گ» گە ئەپلەنە، مىلاد ايلەك - ايلەگى.
ايكەك - ايكەگى.

مسئله

(۱) تۆبەندە گى مثاللەرنى كۆچۈرۈپ يازغاندا ەك، دەن ەگ ەگە ەپەلەنگەن
 ەرفان سۆزلەرنىڭ آستىنا سېزارغا:
 ماى چولەگى تېشىندان بىلاڭغان، چەلەگىنە كۆرە قانچاچى قازانەك بوراڭگى پانا
 اېتەگى اوزون چىگى قسقا مېنم بۆرەگم سېگىرە. نار كۆرەگىندە. آغانەك كۆرەگى
 پاراقان نەتېپم چىتەكەك سۆنەكەن تەكەننى چولەك كېتەكەن. آياقەي پارا. مېتەم اېتەكەم
 سۆتەكەن.

ش، ح، ذ، ص، ض، ط، ظ، ه، م، ع، ە، ر، ف، ل، ر، ئ

كۆچۈرۈپ يازارغا

حق سۆز آچى بولا. ەدەسەننە كۆرە ئوابى. كېلەسەن قضا بولسا. كۆرۈر كۆزك
 كۆرەسە بولار. پولى غدايى. كۆرە غدايى. ظالم كەشى راحەت كۆرەسە. ەركەتدە بركەت.
 ەبر اېتەكەن مەرفەنە چىتەكەن. قاضى ەكەم اېتە. طهارەتسە نەاز بولمى. قوبانسە ەج
 بولمى. عقل آينىماس، آلتى چرمەس. ثابت اسمەن اوقوچى ساپان. بېك تېرىش
 اوقى. ظامەر عربچە اوقى.

§ ۲۷ قەدە - ش، ج، ذ، ص، ض، ط، ظ، ە، م، ع ەرفلەرنى تەلەزگە كۆرگەن

ەربچە سۆزلەردە گىنە يازىلا، مىلا: ئواب، حق كۆبى.

مسئله

(۱) پوغارېداغى مثاللەر اېندەن عربچە سۆزلەرنى جوبلەپ، ازارغا.

توقتامش نىگ ساپ قداشلارى.

كۆچۈرۈپ يازارغا.

قتس اۇتەننى يازكە مانور آيلارى كېلەننى ساپاقدان توقتار وتەلار چىتەننى
 اوقوچى بالالاردا اوزلەرنىڭ وقودان وتاوان، قتس بو يىرگە اوقۇپان اېدەشلەرنەندەن
 نوزدەن آيرىلۇلار ادىلاب جەن ەك (زى و و) ەندە اوز آرا - بۇلەشە
 باشلاپلا. آلازە قاسى اېدەشلەرنى ساپا قارى بۇتۇن قەدىلە ك خاطر.
 ەفتلەرنە يازب آلازە شولاي اېتە جەنن نېچكە كۆكەن مە. فايدالى اوزدېرۇغا

تەلپەر ایدى ئوقنامىدا ئۆزىنىڭ ساباقتاشلارنى يازىپ آلدى، آلا ر باراۋىشى، بىگرمى
بىش بولب، توبەندەگى كىشىلەر ايدى:

محمد، احمد، عمر، عثمان، على، شاكر، ذاكِر، حسن، حسين، قائل رشيد، هارون
موسى، اسماعيل، ابراهيم، الياس، ظريف، برهان، واقف، قاسم عبدالله، عبدالرحمن،
عين الدين، سيف الدين، شهاب الدين.

۲۸ § قاعده - بۇرە كىشىنى اسمەلەرنى كۆبۇرەك عربچە قويايالا، عربچە كىشىنى
اسمەلەرنى ايشىتىلگەنچە يازالمى، بەلكى عربلەرنىڭ اوز املا لارى بىلەن اۆزگەرتىلى
يازىلا. محمد، عمر، عثمان، فاطمە، زىنەب، مريم، ام كلثوم كۆيى.

مسئله لەر

(۱) توبەندەگى كىشىنى اسمەلەرنىڭ ايرىلار اسمەلەرنى بىرنىچى بولسكىكە، خانى - قز
اسمەلەرنى ايكىنچى بولسكىكە چۇباپ يازارغا.
كشاف، عاليه، انور، ابوبكر، يعقوب، خىنىچە، امينه، يورغ، وفا، اسماء، عائشە،
صابر، راضيه، عبدالاحد، عبدالعزىز، كۆلبىكە، بىكتىمىر، بەھالدېن، اۆتەگەن، توقنامىش،
آبوغان، سۇيۇبىكە، آيشۇلو، مستورە، رقيه، صادق، خىرالدىن، لاممە، كاملە، ماز،
صاح، حايىمە، مسعود، محمود، انىس، رشادە، رابعە، فاروق، عبدالفيوم، عياض،
ماھرە، صدرالدىن، عبدالحميد، ولى، ماجرە، نقيسە، روضە، محى الدين، صفاء.

(۲) ئۇنىڭداغى ساباقتاشلارنىڭ اسمەلەرنى يازارغا.

فاطمە بىلەن ساندوغاچ

فاطمە - نى اۆچۈن سىن سايرامىنىڭ ساندوغاچ؟

شاد بولا كۆكۈم مېنىم سىن سايراج.

چىنىك كىلا ئەيەت، يان كىدا بار آشلىم.

ئىك كۆڭلىم سىن بولاي، بۇ كىڭ باشلا؟

ساندوغاچ - آھ - مېنىم سايرام اورمان ايدى.

آندا ھەر تۇرلۇ قورق تولغان ايدى.

مىن بو جېردە نېگە شادلىق كۆرسەتتىم.

آندا اۆچ باش قۇشچىم قالدى يتىم.

ھەم مېنى آندا تاغ دوستم كۆتە.

ساغۇنا اول، سارغايا اول، اوت يۇتا.

بلىسكىن مېن چىتىن مەھبەتلىك اول،

بولسا اۆللىن تاماندا چىپىك اول.

فاطمە - يە، آلاى ايسە، مېن ايشك آچىم مېنگا.

بار، آزاد بول، قىل مېنگا ايزكىن دعا.

بار، جانم، ايندى يەشل اورمانغا اۆچ،

تىز يتىم قۇشچىلارنىڭ بىلەن قاوشا

(غ. توقاي)

مسئالەلەر

۱) تۆبەندىكى سۇاللەرگە يوغارىدىغى شىئىردىن قاراپ جاوابلار يازارغا

فاطمە ساندوغاچقا نەرسە دېدى؟

مېن سايراغاچ مېنىم كوڭام نېچك بولا دېدى؟

ساندوغاچ مېنىم سايرار جېرىم نەرسە ايدىدى؟

آندا نەرسەلەر تولغان ايدىدى؟

اورماندا اۆچ باش نەرسە سىز قالغان؟

آندا تاغى آنى كىم كۆتەردى؟

اول آندا نى انشلى دى؟

فاطمە آندان سوك آنگا نەرسە دېدى؟

پىل آيلار

كوچىرب يازارغا:

غىنوار، فيورال، مارت، آپرىل، ماى، ايبۇن، ايبۇل، آقۇست، سېنتەبر

اوكتەبر، نوپەبر، دېسكەبر.

تغیلات

پیش بو

موسى

عین الد

مکتوبات

املهرد

بازارلا

اسیلهرد

صابر

آخوغا

صاح

ماهره

مسائله لهر:

(۱) - ز بلنك قایسی آملارندا مگه یوریسز. قایسی آیلارندا یال

(۲) تو زرب بازارغا.

غینوار قش آبی اییون جهی آبی

سینه بر ماى

دیکه بر اؤکنه بر

فیورال نویسه بر

ایبول آوغوست

مارت آپریل

کون اسملهری

کوج زرب بازارغا.

شنبه، یکشنبه، دوشنبه، سه شنبه، چهارشنبه، پنجشنبه، جمعه، شنبه

مسائله:

(۱) سز قایسی کونلرده مگه یوریسز. قایسی کونده به یرم ایته سز؟

بئرینچن اولکده گئی - و الله رکه ایکنچن بولکنکن قاراب اولانجا

بازارغا.

(۱) قاین نهرسه؟ چوکج -؟ کولمهک -؟ بالنا -؟ ایتک -؟ چولمهک -؟

بوزک -؟ آله -؟ سوت -؟ بز -؟ پیشهت -؟ تالفاق -؟ بیجق -؟ نهرم -؟ شولمور

کوکهرجن -؟ ایکمهک -؟ قارلیناج -؟ آت -؟ قورچای -؟ چپنقان -؟ اورند

اؤسهل -؟ ساندوغاج -؟ ایشقی -؟ قاز -؟

(۲) آغاج، نوزال، کیم سوت - سابا، آشاق، جیمش، اچمهک، قوش، ا

حیوان، اوینچق، اوی جهازی

بقدی.